

פו. יחס ההלכה לחוק מוות מוחי נשימת

שאלה:

בהמשך לשאלתנו בעניין מוות מוחי והשתלות לב בפסקי מו"ר הגר"ש ישראל, אנו פנים אליכם לבירור נוסף בנושא זה. אבקש את התייחסותכם לשאלות העקרוניות הבאות:

לדעת גדולי הפוסקים שחלקו על הגר"ש ישראל, למחקרים בעניין תאים חיים במוח גם לאחר קביעת מוות מוחי, וכן למקרים שפורסמו בספרות הרפואית של אנשים שהמשיכו לחיות אחרי קביעת מוות מוחי - מה דעתכם בעניין החוק החדש שהתקבל בכנסת ישראל, בהסתמך על פסק הרבנות הראשית לישראל משנת תשמ"ז, כשמו"ר הגר"ש ישראלי כיהן כיו"ר ועדת ההלכה של הרבנות הראשית לישראל?¹

התשובה:

קראנו בעיון את החומר הרב ששלחת לנו. ניכר מתוכו כי השקעת זמן רב בהכנתו. למדנו שוב את הסוגיות, עיינו מחדש בדברים שכתב מו"ר הגר"ש ישראל, שגם פורסמו בשו"ת "במראה הבזק" (חלק ב). עיינו שוב בהחלטת מועצת הרבנות הראשית לישראל משנת תשמ"ז, ועיינו גם בחוק מוות מוחי-נשימתי, התשס"ח-2008, שהתקבל בכנסת ישראל בי"ז באדר ב' תשס"ח (24.3.08).

להלן מסקנותינו:

- א. מהסוגיות המרכזיות ומדעות הראשונים עולה כי הקריטריון לקביעת מוות על-פי ההלכה הוא הפסקת נשימה (כל הבדיקות המופיעות בש"ס מכוונות כנראה לקריטריון זה). גם במקום שמופיע עניין הדופק (פעילות הלב) הוא קשור לנשימה, שכן כך הבינו בזמנו את מקור הנשימה, וכמבואר באריכות בשו"ת "חכם צבי"². מה גם שבסוגיה בירושלמי, וגם לפי דעת רוב הראשונים, בדיקת הלב אינה נזכרת כלל בסוגיה המרכזית ביומא³, מכל מקום להלכה נפסק ברמב"ם, בטור ובשו"ע שהכול תלוי בנשימת האף. מובן שהכוונה להפסקת נשימה בלתי הפיכה, לכן מופיעות, בעיקר בדברי האחרונים, דרישות נוספות, כמו "מונח כאבן" וכדו', שמוכיחות שאכן הפסקת הנשימה היא מוחלטת ובלתי הפיכה, ואיננה הפסקה למראית עין או לזמן קצר. שיטות האחרונים החשובות הדורשות גם דום לב, מטרתן כנ"ל להבטיח שאכן הפסקת הנשימה היא בלתי הפיכה.
- ב. כל שיטות האחרונים מסכימות ביניהן על דבר אחד, כיוון שכנראה יש רופאים רבים הקובעים מוות שלא על-פי ההלכה, יש צורך להבטיח כתנאי להסתמך להשתלות שלאחר המוות כי אכן קביעת המוות תתאים לדרישות ההלכה. לכן דרשו כל האחרונים, כולל מו"ר הגר"ש ישראל והגר"א שפירא, הגר"מ אליהו, ומועצת הרבנות הראשית יחד עם הגר"י גולדברג, הראשון לציון הרב עובדיה יוסף והראשון לציון הגר"ש עמר, שותפות של רב בקביעת המוות, או שותפות של רופאים שקיבלו הכשרה מרבנים שהוסמכו לכך. חשדנות מוצדקת זו, שנתייחס אליה גם בהמשך דברינו, הביאה את הגר"ש אלישיב ואת הגר"ש וואזנר, ובזמנו את ה"הציץ אליעזר", להוסיף תנאים נוספים על הנדרש על-פי הסוגיות.
- ג. כל מה שנכתב על-ידי הפוסקים בדבר רצח כפול בהשתלת לב איננו רלוונטי כיום מצד המושתל. החשש בזמן הזה הוא רק מצד התורם, ותלוי בהכרעה ההלכתית ובביטחון כי התהליך נעשה על-פי ההלכה. מבחינה רפואית ההיפך הוא הנכון – כבר זמן רב שההשתלות הפכו למכשיר המציל נפשות רבות. חייהם של מושתלים רבים ניצלים, והם זוכים גם לאיכות חיים. אף-על-פי ש"אין דוחין נפש אחת" גם כדי להציל נפשות רבות, אם יש ביכולתנו להבטיח כי האיברים יילקחו אחרי קביעת המוות על-פי ההלכה – יש כאן מצווה גדולה של הצלת נפשות, שאי אפשר להתעלם ממנה. אחריות כבדה זו מוטלת על כתפי הפוסקים.
- ד. בדבריכם כתבתם כמה פעמים בשם כמה פוסקים חשובים כי ייתכן שהם יתירו לקחת תרומת איברים, אף-על-פי שיאסרו לתרום. על כגון זה נאמר "חכמים הזהרו בדבריכם". פרסום דברים שכאלה איננו רק חילול השם שאין כמותו, אלא שהוא עלול להביא למצב של פיקוח נפש דרבים, אנטישמיות נוראה וחרם על יהודי העולם, בטענה המוצדקת, פשוטה והאנושית כי מי שאינו תורם – איננו רשאי לקבל תרומות. על כן הכרעה מסוג שכזה מסוכנת ביותר, אין לה כל מקום ואסור לפרסמה אפילו בדברים שאינם מיועדים לפרסום.
- ה. הטענה כי יש אנשים שהוגדרו כמתים לאחר שעברו מוות מוחי והם חיים בינינו איננה טענה כלפי שיטת מו"ר הגר"ש ישראלי וחבריו. זאת כיוון שהדרישות על-פי הפרוטוקול שנתקבל על-ידי מועצת הרבנות לישראל בזמנו ועל-ידי כנסת ישראל לאחרונה באות אכן להבטיח כי מציאות כזאת תהיה מן הנמנעות. יתר על כן, גם לאחר קביעת מוות לבבי, המוסכם על כל הפוסקים, היו לא מעט מקרים שבהם אנשים חזרו לחיות. כל זה נובע מטעויות של רופאים, שוודאי יש לעשות מאמץ למונען, אך אין זה משנה את העקרון כלל ועיקר. הרי על כך

¹ הערת המערכת: לשאלה צורף חומר רב הנוגע לשאלות אלה.

² סי' עז. עיינו גם במאמרו של הרב רא"ם הכהן ראש ישיבת "עתניאל", (יתפרסם בקרוב).

³ פה ע"א

בנויה תשובת ה"חתם סופר"⁴, שבזמנם היו טעויות נפוצות של רופאים, ובכל זאת כתב ה"חתם סופר" שכל רוחות שבעולם לא יזיונו מקביעת ההלכה העקרונית.

1. הבדיקה שנערכה לאחרונה בעניין מציאת תאים חיים במוח לאחר קביעת מוות מוחי, גם היא איננה רלוונטית לדיוננו, מכמה סיבות:

1. גם בגוף מת יש תאים שחיים זמן אחרי הקבורה.

2. מחקר זה לא נעשה במוחות של אנשים שנקבעו כמתים על-פי הפרוטוקול שקבעו מרן הגר"ש ישראלי ומועצת הרבנות הראשית.

3. הדרישה שכל תאי המוח יהיו מתים אין לה מקור הלכתי בחז"ל. היא אמנם מופיעה בדברי הגר"ש ז' אויערבך, ואולי גם בדברי הגר"מ פינשטיין, כנראה רק כדי להבטיח שהמצב בלתי הפיך מבחינת הנשימה. לית מאן דפליג כי אחרי הבדיקות שנערכות על-פי הפרוטוקול שהציעו מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל וחבריו, שכנסת ישראל אימצה בחוק החדש, מובטח כי אכן המצב בלתי הפיך.

4. לא מצינו בשום מקום בהלכה שמתחשבים בממצאים מיקרוסקופיים, כמבואר באריכות בדברי הפוסקים⁵.

5. גם לאחר מוות לבבי ימצאו תאים חיים רבים בלב, ואין מי שיאמר שהאדם איננו מת עד שכל תאי הלב ימותו. אם כן מאי שנא ביחס למוח?

6. אין במחקר האמור תיאור מפורט על צורת המוח בהסתכלות בעין רגילה, ויש להניח שאילו בדקו את המוחות לאחר מוות מוחי על-פי דרישות הגר"ש ישראלי זצ"ל וחבריו, ועל-פי דרישות החוק הישראלי החדש – היו רואים מוח ממוסמס, וכפי שדרשו הגר"ש ז' אויערבך והגר"מ פינשטיין.

ז. אנו מציעים לרבני ארה"ב בפרט ולרבני שאר העולם בכלל לאמץ את הנוסח של החוק החדש שנתקבל בכנסת ישראל ולפרסם תמיכה בו. החוק מכיר בקביעת מוות על-פי מוות מוחי, שמוביל להפסקה בלתי הפיכה של הנשימה, על-פי קריטריונים מחמירים ביותר מבחינה רפואית, וכולל גם פיקוח של רופאים שהוכשרו בידי רבנים שהוסמכו לכך. מי שירצה לסמוך על גדולי ישראל שתמכו ותומכים בהכרעה הלכתית זו – יש לו בהחלט על מי לסמוך. לכן יש חיוב לתמוך בשיטה זו.

החוק מאפשר גם למי שרוצה להחמיר (ולהקל באותו זמן) וללכת על-פי השיטות הדורשות גם דום לב, לדרוש המשך הטיפול בחולה גם לאחר קביעת מוות מוחי. בכך יצאנו ידי חובת כולם.

ח. נוסף כי גם לשיטת הפוסקים על-פי שיטת הגר"ש ז' אויערבך ניתן להתיר מבחינה הלכתית תרומות איברים בדרך הבאה (שיש לבדוק אותה גם בהיבט הרפואי): לשיטתו, חולה במצב של מוות מוחי שאיננו נושם (אפילו רק על-ידי בדיקת נוצה על-יד האף), והוא נושם רק בגלל שהוא מחובר למכונת הנשמה – מותר לנתקו מן המכשיר⁶. לאחר שינתק מן המכשיר גם לבו יפסיק לפעום, ואז הוא יוגדר כמת לכולי עלמא. לאחר זמן (מספיק קצר על-פי ההלכה, ולא ארוך מדי, על-פי הדרכת הרופאים) יחובר שוב האדם למכונות, כדי להבטיח שהאיברים הפנימיים ימשיכו להיות ראויים להשתלה, ורק אז יתחיל תהליך לקיחת האיברים להשתלה.

⁴ יו"ד סי' שלח

⁵ עיינו לדוגמה בשו"ת "יביע אומר" (ח"ד יו"ד סי' כ).

⁶ כמבואר בשו"ת "מנחת שלמה" (ב סי' פו אות ה עמ' רסג).